

Jedinec a stát

Obsah

K aktuální situaci	2
Svéprávný člověk a společnost	3
Demokratický stát	3
Boj proti útlaku	5
Duchovní život v péči demokratického státu	6
Duchovní život ve svobodě.....	7
Od svobody úsudku ke svobodě iniciativ	9
Iniciativa a samospráva	10
Financování svobodného duchovního života	10
Hospodářský život a stát: otázka sociální spravedlnosti	12
Odpověď tržního hospodářství	13
Neprodejnost faktoru výroby	14
Socialistické plánování jako alternativní odpověď	15
Bratrství v hospodářském životě	16
Asociativní hospodářství	17
Nový stát	18
Námítky proti trojčlennosti sociálního organismu	19
Překonání společenské moci	21
Poznámka překladatele	23

Přeložil Jan Bouzek

Původní text vyšel v německém jazyce v časopise:

Soziale Hygiene: Merkblätter für eine bewußte Lebensführung in Gesundheit und Krankheit/Merkblatt Nr. 138.

Herrmannstorfer, Udo:

Individualität und Staat: Dreigliederung des sozialen Organismus, eine aktuelle Zeit-Forderung.

© 1990 Verein für ein erweitertes Heilwesen e.V. D-W-7263 Bad Liebenzell-Unterlengenhardt

Všechna práva vyhrazena

Pro potřeby Antroposofické společnosti v ČSFR vydal

Verein für ein erweitertes Heilwesen e.V.

D-W-7263 Bad Liebenzell-Unterlengenhardt

Jedinec a stát

Trojčlennost sociálního organismu - aktuální potřeba doby

Na počátku kulturního stavu usiluje člověk o vytvoření společenských sdružení. Zájmu těchto sdružení je obětován zájem jednotlivce. Další vývoj vede k osvobození jednotlivce ze zájmů společenství a k volnému uplatnění jeho potřeb a schopností.

*Základní sociologický zákon
Rudolf Steiner*

K aktuální situaci

V bývalých socialistických zemích Evropy dochází k radikální společenské proměně a tím také ke změně společenských zařízení. Při hledání nových řešení existuje spolu se zvyšujícími se ekonomickými těžkostmi sklon a zdánlivě také nutnost přizpůsobit se existujícím sociálním formám v západních demokraciích s tržním hospodářstvím. Spojování národní a mezinárodní hospodářské pomoci s požadavky o strukturální přizpůsobení tento trend zesiluje.

Zhroucení socialistického společenského zřízení by ale mohlo být také významnou možností, jak pokročit dopředu v sociálním vývoji lidstva. Horlivé následování západu by učinilo z mnohých takovýchto zemí jen trvalé opozdilce a vzbudilo by v lidech, kteří tam žijí, pocit, že byli o smysl svého života připraveni. Kdyby se ovšem vzniklé možnosti využily tvůrčím způsobem, i utrpení minulosti by získalo vyšší smysl. Předložené úvahy chtějí soustředit pozornost na některé základní rysy takového možného nového sociálního výtvoru, aniž by chtěly předbíhat skutečnému vývoji.

Pohled na urychlující se procesy změn v těchto zemích na přechodu a současně vlastní blahobyt odvádějí pozornost od skutečnosti, že i na západě potřebují tytéž otázky nové odpovědi, i když z jiných důvodů. Gorbačovův výrok, že i západ potřebuje perestrojku, je velmi případný. Současná role diváka neopravňuje západ k nečinnosti. Kdybychom měli v západnější části Evropy skutečně zodpovězeny otázky, o kterých zde bude pojednáno, nebyl by mnohý z následujících výkladů zapotřebí: sociální skutečnost by hovořila sama za sebe.

Svéprávný člověk a společnost

Svéprávný člověk stojí ve středu současných společností. Tato svéprávnost je také zaručena mezinárodními lidskými právy, která jsou dnes skoro ve všech státech světa základem ústavy či jsou oficiálně uznány při vstupu do OSN. Platí pro všechny lidi jednoho společenství bez rozdílu, neboť v právním státě platí rovnost před zákonem. Právní podřízenost a nadřízenost vyžadují dobrovolnosti, např. skrze demokratické volby. Člověk je svéprávný tehdy, když si dovede a smí vytvořit svůj vlastní úsudek. Tyto předpoklady svéprávnosti zajišťují základní práva svobody myšlení, světového názoru, mínění, náboženství i vědy, ale také právo na informaci a zveřejňování názorů. Současně je ale svobodný rozvoj osobnosti cílem svéprávnosti. Kdo chce mít svobodu na půdě rovného práva jednotlivců, musí současně, pokud toto právo má platit pro všechny, převzít také obecné sociální úkoly. Solidarita, bratrství s ostatními lidmi, vytvářejí teprve ze sumy jednotlivců společenství důstojné člověka.

Volnost, rovnost, bratrství, tyto tři ideály francouzské revoluce, jejíž dvousté výročí jsme předloni oslavovali, jsou podmínkami společenského vývoje a zároveň zásadami plnoprávných lidí. Při vytváření společenských poměrů a struktur musí dnes jít o životní skutečnost každého jednotlivého člověka a nikoli už o uskutečnění společenských systémů či doktrín, ideologií či dogmat.

Jakkoli znějí slova našich ústav krásně, k jejich převedení do životní reality nás čekají ještě důležité kroky. „Důstojnost člověka je nedotknutelná“ stojí např. v ústavě SRN. Lidská důstojnost, kterou mohou vyzářovat pouze svéprávní lidé, nesmí zůstat prázdným slovem. Musí být nejdůležitějším orientačním bodem a zkušební kamenem pro zařízení sociálního organismu. Je ovšem patrné, že se tak může stát jedině tehdy, když budeme mít pojem pro vyjádření celé lidské bytosti a budeme s tímto pojmem počítat jako se skutečností. Náš pojem člověka musí být schopen vyjádření důstojnosti. Materialismus, stejně rozšířený na západě jako na východě, v nás vytvořil tragický rozpor. Na jedné straně usilují lidé z podvědomí své duše a s ohněm srdce o plnou svéprávnost, o svobodu a o skutečnou sociální spravedlnost, na druhé straně se jejich hlavy učí vědecko-materialistické teorie, které jim berou jejich vyšší lidství a mění je v determinované části přírody. Pro zařízení sociálního organismu je určující, zda vidíme člověka jako kus hmoty, zvíře, či jako duchovní bytost s předpoklady svéprávné odpovědnosti. Neboť tyto vycházejí jako lidmi vytvořená kulturní díla bezprostředně z názorů a pocitů jejich tvůrců.

Demokratický stát

Od doby Velké francouzské revoluce byly zrušeny staré systémy vlády „z Boží milosti“. Na jejich místo vstupuje v naší době demokraticky zřízený stát „z milosti lidu“. Také v socialistických zemích jsou stranické diktatury od Gorbačovova signálu k perestrojce za obrovských přechodných obtíží převáděny na demokratické struktury (Gorbačov:

Myšlenka socialismu v našem dnešním chápání je myšlenkou svobody). Poskytuje demokracie více stran západního typu, která se v dnešní době chlubí svou sociální převahou a doporučuje se jako lék na všechno pro celý svět - teď zejména bývalým socialistickým zemím - už nezbytnou základnu pro uskutečnění ideálů volnosti, rovnosti a bratrství?

Se zavedením demokracie byl starý stát se svými vládnoucími strukturami jen převzat, nikoli zrušen. Naopak! S demokratizací státu odpadla jakákoli zdrženlivost ve snahách přidávat státu stále více úkolů, resp. si je od něj brát. Mezitím se stal stát rozhodujícím pro celý lidský život, tak říkajíc od kolébky do hrobu, jak ukazuje zřetelně rostoucí záplava zákonů a nařízení, vytvářející další byrokracii. Stát se stal po všech stránkách našim poručíkem.

Státně-společenské poručnictví, na jehož rozšiřování mnozí - ne vždy zcela vědomě - spolupracují („Tady musí stát přece něco udělat!“) ospravedlňuje svou činnost tím, že orgány poručnického zákonodárství jsou sestavovány všeobecnými volbami, při kterých může každý občan uplatnit vlastním zájmům odpovídající vliv svým vlastním hlasem. Bezprostřední či zprostředkovaná spoluvláda v poručnickém státě nemění ale nic na stavu poručnictví.

Protože ve státně-politických jednáních rozhoduje většina, do nadšení nad vítězstvím vlastního mínění či zájmu se vždy mísí smutek menšiny, která měla jiný názor a která byla rozhodnutím potlačena. Porážena menšina musí vždy jednat při provádění rozhodnutí většiny proti svému vlastnímu přesvědčení. Opravdovou menšinou ve společnosti svéprávných lidí je ale každá individualita, každý jednotlivec se svým vlastním úsudkem. Utlačovanému je jedno, vychází-li útlak od diktátora nebo od většiny. Cílem tedy nemůže být podíl na moci, nýbrž odstranění mocenských struktur. Ty vznikají, pokud si vůbec někdo myslí, že musí jinému nařizovat, jak má žít. Demokratický pluralismus, pokud je chápán jako demokratickými metodami vedený boj o moc, neosvobozuje jednotlivce od společenské nutnosti, nýbrž chce učinit právo tyranie právem člověka.

Samotný demokratický proces tedy nemůže vytvořit životní podmínky pro svéprávného člověka. Proti tomu se často namítá, že ty ani nejsou nutné, protože každý nemá tolik rozhledu a schopnosti úsudku, aby mohl správně rozhodovat v obtížných detailech sociálně-státního života. Záleží na tom, aby byli zvoleni ti nejlepší, aby mohla být učiněna také ta nejlepší rozhodnutí. To vypadá jako něco samozřejmého, ale v celé argumentaci znamená de facto zbavení jednotlivce svéprávnosti. Svěprávnost by platila pouze v okamžiku volby a pak by postoupila místo nesvěprávnosti. I kdyby v takovém státě bylo všechno řešeno co nejlépe, takový systém nenese lesk lidské důstojnosti, která vzniká jen tam, kde někdo jedná z vnitřního náhledu. Udělovat se dají jen řády, lidskou důstojnost si musí každý vybojovat.

Boj proti útlaku

Pro nezbytnost rozšiřujících se státních regulací lze najít logické důvody, pro s ní spojené omezování svépřávnosti nikoli. Touha jednotlivce po svobodě a úsilí státu o jeho podřizování se stále méně mohou harmonizovat. Kdo chce zachovat přednosti starých společenských forem, musí stále více užívat mocenských prostředků, než by snad odpovídalo jeho osobním sklonům.

Ničí tak dlouhodobě obecnou svépřávnost jako původní základnu demokracie. (Kolik představitelů státní moci v socialistických či bývalých socialistických zemích, obžalovaných z utlačování lidí, začalo jako idealisté, kterým ale bylo udržování ideologické doktríny důležitější než lidé v jejich státě. Nepřátelství k lidem vzniklo ve jménu ideologicky, definovaného lidského pokroku!) Kdo mluví jen o svých vlastních svobodách, izoluje se a ničí tím společenství, se kterým je spojen nekonečným počtem vláken už od narození. Oba postoje samy o sobě nemohou vytvořit vhodnou půdu pro tolik potřebné řešení sociálního napětí.

V západních zemích byl demokratickými ústavami uvolněn občanským svobodám prostor stravující síly ve stranách, volbách, parlamentech atd. Přitom stály ve středu zájmu především hospodářské otázky, takže není zcela neoprávněně říci, že hlavním smyslem států a jejich orgánů bylo sloužit hospodářským zájmům. Politická praxe ukazuje dnes široké spektrum. Zatímco např. v USA je považováno osobní úsilí „dělat dolary“ a zbohatnout za zdravý egoistický základ tvůrčí síly země, existují země jako Švédsko, které na základě svých celkových hospodářských výkonů vybudovalo státní sociální systém, který má připravena kolektivní řešení pro skoro všechny životní problémy. Přesto to nevedlo k tomu, že by se jedinec stal východiskem sociálního tvoření. Bezmoc proti politickému systému a pasivní konzum sociální dobročinnosti s následující resignací, „omrzlost státem“, odmítání výkonnosti, až po hnutí nicnedělání jsou jednou stranou symptomů, a na druhé straně, agrese proti společenským a výkonnostním nucením jsou symptomy toho, že stát se svým starým myšlením není dosud připraven ponechat své občany učinit krok k plné svépřávnosti. Je to jako u dospívající mládeže, jistě by se našlo dost argumentů, kterými mohou rodiče odkládat či zabraňovat osamostatnění. Pokud to ale učiní, pak bude mladý člověk (pokud poslechne) poškozen ve svém dalším vývoji, anebo bude rebelovat a zkoušet vynutit si svou vlastní cestu. Určité životní zkušenosti lze získat až při samostatnosti. Stát, který nechce své občany do samostatnosti propustit, ničí jejich životní podstatu, i když v jeho ústavě stojí opak a i když z něho vychází tolik sociální dobročinnosti.

V socialistických zemích jsme zažili v posledních desetiletích totální pohlčení jednotlivce i s jeho občanskými svobodami státem a stát pronikající stranou. Dialektická argumentace o jednotě zájmů státu a pracujících vytvořila jednotný kolektiv, stvořila jednotlivce vcelku bez individuality a tím nepostřehnutelného. Zatímco na západě byl stát zatažen do zakletí hospodářských zájmů, zde bylo hospodářství znevlněno stát nesoucí ideologií.

Proti tomuto zneprávnění nyní lidé povstali, vládu utlačovatelů odstranili, sesadili. Přitom se stalo jasným, že lze odlišit tři životní oblasti sociálního organismu. Jedním polem nesnesitelného poručníkování se ukázalo být školství a kultura. Výchovný drill k ortodoxnímu socialistickému občanství, regulace přístupu ke vzdělání podle politického chování uchazeče a jeho rodiny, vykořisťovatelský vrcholový sport k oslavě socialistické vlasti, umění k tomu, aby chválilo komunistický systém, diskriminace na základě náboženského vyznání či volného myšlení atd. Pokud chceme na těchto poměrech něco změnit do základů, pak jen tím, že bude jejich řízení státu odňato a tak budou osvobozeny. Svoboda v samosprávné oblasti školství a kultury by byla jedinou dlouhodobou ochranou proti státnímu zneužití. Jiným polem poručníkování bylo hospodářství: prolínání stranické struktury s hospodářským vedením, trvalý politický a ústředně plánovací vliv na podniky při stanovování cen, mezd, výše investic, produkce a odbytu atd. vedlo nakonec k téměř nerozmotatelnému propletení, ve kterém často přání převyšovala možnosti. Ústup státu z hospodářství se stal mezitím jednoznačným požadavkem velké části obyvatelstva. Tím bude působení státu omezeno na pole všeobecných práv, kde má své plné oprávnění.

Svoboda pro duchovní život, samostatnost hospodářského života v jeho úloze zásobovat obyvatelstvo hospodářskými výrobky, demokraticky legitimovaná právní státnost, trojčlennost sociálního organismu se ukazuje jako samozřejmý plod utrpení, výsledek boje proti zrůdnému státnímu totalitarismu v socialistických zemích. Co je zde ještě nezformované, bylo v době sociální nouze po první světové válce vyvinuto a předáno veřejnosti Rudolfem Steinerem z hlubšího vhledu do sociálního chtění moderního lidstva. Tato tvořivá myšlenka trojčlennosti sociálního organismu, která vede k omezení moci státu a která činí člověka, jenž se prožívá ve svobodě a společenské odpovědnosti jako svéprávný, středem a východiskem sociálního utváření, byla tenkrát napadnuta demokraticko-buržoasním táborem, neboť ten byl sice ochoten se o státní moc demokraticky dělit, nikoli ji však předat. O 14 let později byla úplně uchovaná státní moc předána národním socialistům! Proti této myšlence však bojovali také socialisté a komunisté, neboť i oni potřebovali moc k prosazení své ideologie. 70 let později jsou následky jasné a obyvatelstvo žádá vydání této moci!

Po poučeních tohoto století je už načase, aby byla věnována pozornost nikoli jen novému rozdělení státní moci, ale věcnému rozpuštění jejích mocenských struktur.

Duchovní život v péči demokratického státu

Je jistou ironií osudu, že jen několik let po svolání svobody francouzskou revolucí postavil Napoleon ve Francii školství a kulturu plně do služeb státních zájmů, z jejichž objetí se ve většině států dodnes jen v malém rozsahu dokázaly uvolnit. Tím lze sice vychovat nadané a užitečné občany věrné systému (nebo je k tomu spíše pokazit), kteří budou nakonec myslet a jednat tak, aby systém udržovali, ale méně dobře svobodně

a zodpovědné lidi, jejichž vlastní chování a životní impulsy jsou již částí nezbytných systémových změn. - Přesto mají skoro všichni státní představitelé ještě dnes za legitimní, aby spolurozhodovali o obsahu výchovy. Okolnost, že se odvolávají na zákony opřené o demokratické většiny a přitom jsou jejich tvůrci, je vzhledem k tímto způsobem dosaženému systému, upevňujícím protirečení, sotva postřehnuta. Boj o obsahy čítanek a vysílání v médiích rozhodují totiž také o přívržencích zítřka. Svobodné školy jsou v mnoha státech připuštěny pouze jako náhražka, pokud je lze srovnat se školami státními, přičemž kvůli možnosti srovnání musí být srovnatelný i obsah výuky. Také nezbytnost státního uznání pro závěrečné diplomy, které platí pro mnohé pokračovací školy, univerzity či povolání jako povolení k přijetí, se stává tichým nástrojem, jak nepřímo předpisovat obsah výchovy.

Nejvážnější vliv státu je skrze financování. Protože většina prostředků na školství a kulturu přichází z daní placených státu a jeho pododdělení (v SRN zemské vlády), zdá se být legitimním, že stát má právo spolurozhodování při vydávání těchto „veřejných“ prostředků. To platí dnes od pedagogiky po umění, od universit po zdravotnictví, od péče o invalidy po sport. Protože ale demokratický stát podléhá principu rovnosti, každá podpora soukromé iniciativy je vykládána jako nedovolené upřednostňování. Aby se vůbec mohly „veřejné“ peníze vydávat, potřebují státní orgány zákonné podklady. To vede v praxi k tomu, že podporu získávají jen zařízení, které v parlamentě či mezi obyvatelstvem získají podporu většiny. Příslušné státní orgány vydají potom normativně působící podmínky a předpisy, po jejichž splnění následuje financování. Pro stát je daleko jednodušší, když on sám buduje a provozuje taková zařízení, jako např. ve školství, neboť v takovém případě spadají osoby zaměstnavatele a financujícího v jedno.

Duchovní život ve svobodě

Bezpochyby dozrály v klíně státem organizované péče důležité impulsy. Především zajištění občanských práv jednotlivce je velkou zásluhou demokraticky založených států, z níž žije i dnešní kritik systému. Svoboda víry a svědomí, náboženství, světového názoru, svoboda mínění, projevu, svobodný přístup k informacím, ale také svoboda spolčovací a sdružovací, svoboda smluvní (Vertragsfreiheit) patří, obecně řečeno, dnes k samozřejmým právům našich společností. Být ochráncem těchto svobod duchovního života bude i v budoucnu podstatným úkolem státu.

Mohlo by se nyní zdát, že duchovně-kulturní život má všechno, co potřebuje, přičemž jsou stále ještě možnosti vylepšování. Neukazují snad obrovské výdaje na školství a kulturu, ke kterým patří také velká část sociálních výdajů, na vrchol vývoje lidstva? - Ve srovnání s minulostí je to v mnohém směru správné. Neboť v minulosti mysleli a pociťovali lidé z národního či kulturního celku jednotněji než dnes. Se vzrůstající schopností vlastního úsudku se to ale mění. Svěprávným se stávající člověk hledá své vlastní životní postavení, které ho současně izoluje od toho, co si myslí všichni ostatní.

Chce sám říci, co potřebuje a chce dělat, co se mu jeví nutným. Z tohoto hlediska konsekvantního individualismu musí proto být duchovní život úplně jiný.

Společným jmenovatelem ústavně zaručených výše uvedených svobod je svoboda vlastního úsudku, který, i když nedosahuje stejné průzračnosti a jistoty, je právně postaven na stejnou úroveň jako svoboda světového názoru, víry, mínění a přesvědčení. Vlastním úsudkem dává Člověk vysvědčení své samostatnosti, stává se svéprávným. Zde stojím, nemohu jinak - tento výrok Martina Luthera svědčí o stavu vědomí člověka, který dosáhl svéprávnosti, emancipace. Úsudek spočívá v jasnosti vztahu mezi poznávajícím a předmětem jeho úsudku a nepotřebuje tedy zdůvodnění odjinud. Svéprávný, svobodný člověk může tedy pro sebe přijmout úsudek jiného, pokud se skutečnost i jemu tak jeví. Že většina lidí v jednom státě má společný úsudek, neznamená pro něho nic víc a nic méně než jiný úsudek někoho jiného či jeho vlastní. Správnost úsudku nezávisí od rozhodnutí většiny. Proto nemůže být už ideálem výchovy, prostředkovat tímto ideálem určené znalosti a tím i úsudky, nýbrž do popředí výchovy se musí dostat možnost svobodného tvoření úsudku.

Svoboda duchovního a kulturního života znamená, že všude, kde jde především o vlastní úsudek, musí přestat rozhodování společnosti a tím také skrze společensko-státní zařízení. Že se tím jednota dosavadního kulturního života změní na předem neurčitelnou mnohost, pocítují dosavadní zástupci jednotné společnosti za povážlivé: svéprávný Člověk hledá ale tuto cestu jako výraz své samostatnosti. Setrvání na mínění většiny by ho vedlo k prožitku útlaku. Všeobecná lidská práva jsou právy osobností, nikoli většin.

Státy jsou z hlediska jednotlivce donucovací společností, tj. automaticky zahrnují všechny lidi žijící na určitém teritoriu. Přenášení této právní jednoty na myšlení a cítění jednotlivých lidí vede k dostatečně známým problémům s menšinami. Formování lidových hnutí se specifickými kulturními zájmy uvnitř států je pouze zvláštním výrazem tohoto problému a zakrývá, protože se zpravidla jedná o větší lidská seskupení, skutečnost, že toto uplatnění kulturní zvláštnosti platí už pro každého jednotlivého občana. Tím je také zřetelné, že opuštění duchovně-kulturního života je také jediným lékem národních napětí ve většině států. (Alternativou by byly požadavky o účast na státu ode všech národnostních menšin či Separatismus.) Ve svobodném duchovním životě nejsou už menšiny a většiny, nýbrž impulsy, které se chtějí vyžít, jejichž schopnost života se musí sama prokázat, jejichž oprávněnost se nemusí napřed dokazovat druhým. Stejně jako není přípustné poručníkování, není možné ani zvýhodňování. Tím dosáhne každý impuls takového rozšíření, jakého je sám schopen. Společnosti soustředěné ve státě se tím nic neztrácí: ztrácí jen ten, kdo ještě věří, že musí vnutit ostatním své vlastní přesvědčení. To by byl ale nejhrubší útok na uznaná lidská práva a tím případ pro soud.

Od svobody úsudku ke svobodě iniciativ

Ten, jehož úsudek se odlišuje od doposud praktikovaných způsobů myšlení a chování, stojí před otázkou, co se svým názorem bude dělat. Pozoruje, že věci se vyvíjejí jinak, než jak to považuje za správné. V tom spočívá odpovědnost, která se časem stupňuje, až vyzývá k vlastnímu jednání. Svěprávný Člověk musí mít na jedné straně možnost svůj úsudek sdělit ostatním. To mu zaručuje např. svoboda slova a tisku. Když ale chce přejít k jednání, neměl by chtít vynutit na ostatních, co považuje sám za správné. Vlastní svoboda nemůže být východiskem nesvobody druhého. Odpověď svobodného Člověka je spíše iniciativou. Když je někdo např. jako vychovatel svých dětí nespokojen se školstvím, bude muset — pokud ostatní o svých názorech na změnu školství nepřesvědčí, založit vlastní iniciativu. Nesvěprávný člověk má požadavky, svobodný je iniciativní. Svoboda iniciativ je nezbytným doplňkem svobody vlastního úsudku.

Zatímco jsou ale ty spíše vnitřní svobody relativně dobře chráněny právním státem, svoboda iniciativy jednotlivce na tom zpravidla tak není, je začleněna do demokratického procesu rozhodování většiny. Tím jsou ovšem ostatní, kteří mají zcela vlastní úsudky, soudci iniciativních impulsů, které jsou jim cizí. Pro tuto situaci lze použít sotva jiného pojmu než útlak. Jedná se o útlak, daný demokratickou strukturou a prováděný demokratickým procesem, spíše než o výraz vůle k útlaku toho, kdo o věci rozhoduje. - Toto rozlišení je podstatné, aby nevznikly neoprávněné výčitky. Neboť každý zvolený zástupce v takové rozhodující instanci by právem s rozhořčením namítl, že žádným utlačovatelem není. Kdo ale pozoruje pečlivě sociální poměry, mohl už dávno vidět, že čím více úkolů je přeneseno na stát, svěprávnosti zbavený občan vyvíjí stále méně vlastní iniciativy a tím stále více žádá od společnosti než od sebe sama. Iniciativa je nejlepším lékem na sociální nešvary, pokud je jejím základem schopnost zdravého úsudku.

Samostatnost vlastního úsudku nevyklučuje vytváření společenských skupin, jaké jsou pro mnohé iniciativy zapotřebí. Tak může jednotlivec z nouze vyučovat své vlastní děti, ale nemůže založit školu, pokud se s ním nesejdou další lidé s podobnými potřebami, úsudky a názory. Co by ale bylo nové na této škole oproti např. škole vedené obcí? Právě na takovém případě se ukazuje rozdíl. U obecní školy je právní společenství - „obec“ - nadřazena, a z ní musí být hledán společný konsensus druhu školy. K němu se dojde obvykle demokraticky rozhodnutím většiny. K menšině se nepřihlíží. Při školním společenství, vzniklém iniciativou, spočívá spojení výhradně na vlastním úsudku, zatímco členové tohoto školního společenství mohou třeba žít v různých obcích. I zde se v praxi ukazuje, že angažování rodičů je ve veřejné „povinné“ škole podstatně menší než u škol, nesených soukromou iniciativou.

Iniciativa a samospráva

Zde se ukazuje další pokračování principu iniciativy. Kdo chce přivést do světa novou iniciativu, musí ji na jedné straně sám spravovat, a na druhé straně pečovat o to, aby se hospodářsky udržela při životě. Teprve samospráva zakotvuje instituci správně v životě a chrání ty, kteří v iniciativě pracují, před nebezpečím, že by to duchovní uvnitř instituce cenili více než sociální souvislosti, ve kterých stojí. Obojí tvoří neoddelitelnou jednotu. Že si přitom leckdo se slzou v oku vzpomene na státní poručnictví, které dříve samo zabezpečovalo úkoly samosprávy, nelze popřít. Přesto neexistuje žádná jiná cesta k samostatnosti, než vzít na sebe úkoly bývalého poručníka. Samostatnost a pohodlnost se nesaňejí. Problémy s tím mají pouze dosud nesvéprávní a pohodlní, neboť dosud postrádají zážitek uspokojení ze samostatnosti.

K samosprávě patří ovšem nejen vlastní iniciativa jako např. vlastní škola, ale také, ve spolupráci s dalšími výchovnými zařízeními zodpovědnost např. za celé školství, výchovu či kulturu v jednom městě, uvnitř jedné oblasti nebo dokonce státu. (Jaké přesně orgány jsou k tomu zapotřebí, nemůže být předem abstraktně vymyšleno, ale vplyne z praktických požadavků.) Vždy se ale jedná o zařízení samosprávy, které usilují o svobodná sdružení a nikoli o instituci, nadřizenou a tím oprávněnou k úřednímu usměrňování. Tím, že všichni, i učitelé, nesou plnou zodpovědnost v sociálním životě, je také zajištěno, že požadavky života budou v pedagogice dostatečně vyslyšeny.

Může se stát, že jsou zařízení, která jsou považována za nezbytná, pro která se ale nenajde hned dostatek iniciativy. Tak existuje na jedné straně požadavek na výchovu dětí na společnost, aniž je pokryt nabídkami iniciativ. Bylo by ve shodě s tím, co jsme už řekli, kdyby stát z povinnosti péče o své obyvatelstvo vystoupil jako iniciátor (zakladatel). Bylo by pak ale jeho povinností, aby i tu vytvořil systém svobodné samosprávy.

Financování svobodného duchovního života

Dosud zůstává otevřena důležitá otázka, odkud získá tak organizovaný duchovní život finanční prostředky k zajištění své existence. Co předtím vykonával stát, musí být teď učiněno jiným způsobem. Ve svobodném duchovním a kulturním životě je jedna jasná zásada: platit, tj. umožňovat duchovní život, musí ten, kdo užívá jeho výsledků, tj. kdo ho potřebuje. Potřeby jednotlivého člověka se tak stanou vedoucí silou duchovně-kulturních výkonů. Co nikdo nechce, nemá sociální oprávnění a může nanejvýš pokračovat soukromě. Kdyby někdo chtěl výkony, které považuje za tak důležité, financovat prostředky těch, kteří je nechťejí, upadne vnitřně zpátky do staré role poručníka.

Pokud má uvedená zásada platit, musí se přirozeně pečovat o to, aby byla taková možnost už v obecné regulaci příjmů předpokládána. V současných statistikách výdajů, které jsou současně základem daňových tarifů (daňové politiky), jsou např. výdaje na školství

a kulturu pevně zakotveny. Zda však příjemce daní skutečně vydá peníze na školství a kulturu, nelze zákonem vynutit. Svobodný duchovní život, který by musel být vynucen, by vytvářel groteskní situaci. Spíše se musí ti, kdo chtějí svým povoláním na tomto poli pracovat, také starat, aby po jejich výkonech byla poptávka. Bez poptávky nemají ani duchovní výkony sociální hodnotu. Zde lze pojednat jen o některých důležitých otázkách, které souvisejí se zásadou „umožnění tomu, kdo výkon potřebuje“.

Např. jsou důležité skupiny obyvatelstva, které tuto zásadu splňovat nemohou, jako děti a mládež, nemocní, tělesně postižení, staří. V těchto případech musí zaplatit výkony jiní, než ti, co je vyžadují. Při přesném pozorování se jedná přitom o lidi, jejichž podíl na celkovém společenském produktu musí být stanoven. Jde tedy o otázku příjmů těch ostatních, které mohou sloužit k zaplacení výkonů. To musí být řešeno u každé skupiny jinak. Při zvoleném příkladě školy se bude jednat o to, stanovit závazný výchovný příjem pro děti a mládež. Tato suma bude dojednána mezi samosprávami duchovního života a zástupci hospodářství a státem demokraticky uzákoněna. Mohla by být přímo vyplacena rodičům, vydána jako účelově vázaná poukázka nebo soustředěna na kontě „školy“ u státu. Tomu by odpovídaly i způsoby převodu, od výplaty jako přídavku ke mzdě až po daňové úlevy. Rozhodující je pouze, že tyto peníze neskončí ve všeobecné státní pokladně. Stát, i když je do procesu zatažen, musí zůstat neutrální a umožnit působnost rozhodnutí těch, kdo mají právo na vzdělání. S volbou školy např. rodiči přechází finanční prostředky (školní daň) na příslušnou školu. Dobrovolným dalším příspěvkům se ovšem hranice nekladou. Ostatně se nesmí okruh těch, kteří chtějí nějakou iniciativu, příliš omezovat, např. na návštěvníky jednoho divadla. Okruh milovníků divadla může být daleko větší. Takovým okruhům příznivců je vyznačena jen taková hranice, kterou si stanoví sami. Ve volném duchovním životě panuje volná konkurence impulsů.

Kdo ale bude pečovat např. o výchovu herců, učitelů či o základní výzkum na univerzitách? To je na jedné straně otázka rozdělení peněz, které byly přičteny, těm, co se učí (výchovné či školní daně). Z druhé strany se tu mohou angažovat ty instituce, které na tom vydělávají, např. školy. Jen tak lze zaručit, že nevznikne propast mezi základnou a nadstavbou, popředím a pozadím (tj. badatelskou špicí a skutečnými potřebami), takže např. homeopatická terapie je v sociálním popředí medicíny, ale na universitách nejsou pro ni katedry.

Souhrnně lze říci, že duchovní a kulturní život bude jen tehdy svobodný, když se osvobodí z dosavadní ochrany státu tím, že se stane vnitřní potřebou co největšího počtu lidí. Pak budou také pečovat, aby se uskutečnilo vše potřebné. Tím se také stavíme proti mecenášství starého typu, např. podnikatelů se smyslem pro kulturu, kteří předávají zisky svých podniků institucím kulturního života podle svých sklonů, neboť to by opět vedlo k oddělení kulturních zařízení a kulturních potřeb. To říkáme přesto, že mecenášství děkujeme za mnohé významné kulturní počiny a pokud ještě bude existovat, budeme mu - doufáme - děkovat ještě za další. Svoboda duchovního života je právem každého. Může

být ovšem vykonávána jen tehdy, když každý bude mít možnost takového duchovního života, jaký potřebuje. Pokud by při takové změně v sociálním organismu leckteré kulturní přínosy zmizely z finančních důvodů z veřejného života, a to takové, které byly dosud blízké našemu srdci, bylo by to sice politováníhodné, ale odpovídalo by to pouze reálnému společenskému postavení těchto přínosů. Z duchovního života by tak odpadly všechny shnilé části: s tím spojená zklamání by odkryla části dosud zdravé, se kterými bude možno pracovat s tím větší intenzitou. Kdo chce svobodné poměry, protože je potřebuje k naší lidské důstojnosti, tomu nesmí chybět odvaha, aby to myslel se svobodou vážně.

Hospodářský život a stát: otázka sociální spravedlnosti

Už bylo zdůrazněno, že hospodářský život nemůže být oblastí státní činnosti. Tam potřebné schopnosti a zkušenosti nejsou, stejně tak jako potřeby, říditelné zásadou rovnosti, ke které se stát zavázal. Potud je také zhroucení socialistických hospodářství ztroskotáním nadměrného státně-stranického působení. Aby hospodářství na druhé straně nepropadlo bující beztvárnosti, ve které se stává samoučelným, musí se jako celek učit spravovat. Přitom je úkolem právního státu stanovit podmínky hospodaření podle měřítka duchovního života. Hospodařit lze za jakýchkoli podmínek, ale s různými výsledky. Jaké podmínky se budou nakonec chtít, není otázkou hospodářství samého. Příkladem může být aktuální téma práce v neděli: lze snadno vypočíst zvýšení produkce, kdyby se obecně pracovalo o nedělích, stejně tak zvýšení produktivity a snížení nákladů především kontinuálním a delším využitím drahých strojů. Lze ukázat také působení na příjmy a ceny. Zda se má ale v neděli pracovat, je otázkou všeobecně kulturní kvality života a patří tím do kompetence svobodného duchovního života, nikoli do rozhodování tarifních partnerů (tj. zaměstnavatelů a zaměstnanců). Stálé poukazování zaměstnavatelů na celosvětovou konkurenci, která má méně omezující právní rámec, zlomila v mnoha státech odpor duchovního a právního života. Dnes je už více než povážlivé, kolik společenských změn je zdůvodňováno hospodářskou nutností. Obsahem našeho snažení musí být znovuzískání lidské vlády nad tlakem hospodářského života a nikoli abychom se mu podřizovali.

Rozhodující otázky současného hospodářského pořádku stojí před pozadím rozsáhlé státní i mezinárodní dělby práce. V pokročilých státech už nikdo nežije z toho, co vyrobí. Všechno je vykonáno pro druhé, pro zákazníky, a co potřebujeme sami, je vykonáno jinými. Stálý proud pracovního výkonu prochází celým hospodářským životem: jednotlivec se v něm jeví být vírem výkonů, které k němu přicházejí a které z něho vycházejí. Tato úplná výměna pracovních výkonů se realizuje v moderní společnosti prodejem a nákupem za pomoci peněz. Nezáleží přitom tolik jen na vlastní výměně, ještě více na poměru směňovaných prací. Tento poměr se vyjadřuje v ceně. Výše ceny vyjadřuje, kolik každý z partnerů má dát ze svého pracovního výkonu druhému. Tento

poměr výměny, vyjádřený v ceně, rozhoduje tím o hospodářském blahu jednoho každého. Poměr může být spravedlivý či nespravedlivý.

Otázka po spravedlivých cenách a jejich rozdělení mezi členy podnikových pracovních společenství (spravedlivá mzda) přinesla nakonec socialismus a tím i rozdělení světa na západ a východ. Požadavek spravedlivé ceny hrozí i dnes rozdělit svět na sever a jih. Konec konců je to základní otázka hospodářského života. Z různých postojů k otázce cen se vyvinuly dva zásadně odlišné hospodářské systémy. Oba zde budou představeny se svými podstatnými rysy. Oba jsou ovšem jednostrannostmi, které musí být překonány, pokud má dojít k pokroku v samosprávě hospodářského života skrze ideje trojčlennosti sociálního organismu.

Odpověď tržního hospodářství

Východiskem tržního hospodářství, jak bylo za posledních 200 let vybudováno v jemně vyladěný systém, je položení otázky, která nic neztratila na aktualitě. Hospodářsky přináší dělba práce nejvyšší míru výkonnosti a široké uplatnění hospodářských sil: vytváří ale také vzájemné vztahy zásobování, řízení cenami. Současně s tímto systémem vznikl také filosofický názor, podle kterého je lidský egoismus jediným podnětem k hospodářskému jednání. Ze společenského působení rozdělení práce a egoismu vzniká vlastně rozpor: výroba vyžaduje práci pro druhé, producentova snaha o zisk chce práci pro sebe (ve formě peněžní odměny). Hospodářství má tendenci k obecnému blahobytu a podnikatel usiluje o blahobyt vlastní: odběratel chce lacino koupit, výrobce draho prodat. Tím je jasné, že od jednotlivce nelze očekávat sociální chování. Pokud má ale být výsledkem blahobyt pro všechny, nemůže to vycházet z vědomí jednajícího, nýbrž z působení vyšší instance. Touto instancí je trh se svou objektivní, vypočitatelnou zákonitostí. Byl vymyšlen sociálně hospodářský systém založený na protikladech nabídky a poptávky, na mechanismu, který na jedné straně dohání egoistu k nejvyšším výkonům v očekávání zisku, ale prostřednictvím sil trhu a konkurence mu zase velkou část zisku, ve který doufal, bere ve prospěch společnosti. Tento tržní mechanismus funguje ovšem jen potud, pokud se každý podřídí jeho podmínkám: „Každý chce pro sebe získat co nejvíc (egoismus je jediným motivem hospodařícího, stejně tak výrobce jako spotřebitele).“ Cena nesmí být přímo ovlivňována, vytváří se více méně poměrem nabídky a poptávky, o sociální význam cen se tedy nestará ani výrobce, ani spotřebitel. „Každý má volný přístup k trhu.“ Všechny možnosti prodeje a tím i zisku jsou známy co nejdříve širokému okruhu nebo je s ním co nejvíce lidí seznamováno.

Čím více producentů či kupujících se obrací k jednomu produktu, tím větší bude konkurence (atomizovaný trh). Nikdo se nesmí domluvit s ostatními na nějaké dohodě (izolace účastníků trhu).

Pokud se všichni drží těchto tržních podmínek, vzniká vzájemným poměrem nabídky

a poptávky a vzájemnou konkurencí dlouhodobě nejnižší cena. Levné ceny jsou ale sociální, zvětšují kupní sílu. Touto oklikou se stávají z egoistů sociální dobrodinci. Znevolňujícím aktem podřízení se trhu se egoismus zušlechťuje. Otázka po ovlivnění trhu z hlediska sociální spravedlnosti pro čistého tržního hospodáře neexistuje: hospodářské faktory jsou tam, kde jsou nejvyšší zisky a tím opět zisky klesají. Mezi časem se ale ukázalo, že samotné působení sil regulujících trh nevyřešilo úspěšně všechny problémy, např. převytváření příjmů, zblácnění třetího světa, ničení životního prostředí a přírodních zdrojů. Státní orgány už dávno převzaly své hospodářské, sociální, finanční a ekologické úlohy nezbytného korigování hospodářského života.

Tak dochází k rozporu, že na jedné straně je model tržního hospodářství stále považován za nejlepší, ale na druhé straně se dochází k názoru, že původně vymyšlené tržní hospodářství už vůbec neexistuje. V dnešní diskusi „nakolik stát a nakolik hospodářství“ je sotva zmínka o jednotlivci. Požadujeme odpovědné jednání a solidaritu, ale jen málokdy k nim v realitě dochází. Kdo v nás povzbuzuje sobectví, může očekávat opět jen sobecké jednání. Naděje, že se dá egoismus omezit jen na jednu stránku života, je iluzí: v tom případě by musel být egoismus lidskou ctností.

Neprodejnost faktoru výroby

Zatímco je velmi sporné, zda je trh jedinou řídicí silou hospodářství, nelze v zásadě pochybovat o existenci trhu zboží a práce, na kterém se setkává nabídka s poptávkou. Naproti tomu je chybou s nebezpečnými následky, přenášíme-li pojmy trhu na tři další faktory výroby - práci, půdu a kapitál. Prodejnost práce, půdy a kapitálu vede člověka různým způsobem do závislosti, je východiskem k zotročování. Při práci bezprostředně, protože práce není myslitelná bez člověka, který ji vykonává. Pokud se platí za práci, stává se člověk sám předmětem obchodování namísto zboží a výkonu. Koupit lze vždy jen výsledky práce. Mzda nemůže být cenou práce, nýbrž pouze právem na oprávněný podíl z výtěžku společně vytvořeného a prodaného zboží či výkonu.

Vlastnictví pozemků a půdy, jež nejsou vytvořeny lidskou prací, lze vyložit pouze jako společností udělené právo užitku. Pokud není toto právo užitku vykonáváno, musí či může být přeneseno na někoho jiného. Nový vlastník pak vstupuje do stejných podmínek, které společnost předpokládá pro využití pozemku. Při zcizitelnosti pozemku a půdy je právo užívání předáváno dále jen pomocí kupní ceny. Pro nového uživatele se tím stav zhoršuje: předchozí vlastník, i když své vlastnictví už více neužívá, dostává ve vyšší kupní ceny část výtěžku, který nový vlastník s majetkem nahospodaří. Dochází tedy k přerozdělení na škodu činného a k prospěchu nečinného. Bezpracný zisk, který se v ekonomické terminologii nazývá rentou, (dosažená cena půdy se nazývá zemědělskou rentou) škodí celé společnosti. Velký vzestup ceny půdy může být pro prodávajícího příjemnou věcí, pro kupujícího je tím užívání stále více znemožňováno, neboť z výtěžku už nemůže zaplatit úroky a splátky kupní ceny.

Podobně jako s výrobními prostředky je tomu i s penězi. V obou případech jde o práva užitku. Možnost prodání podniku s jeho spolupracovníky odporuje sociálnímu chápání. Také zde jde o to, aby příští podnikatel na tom nebyl hůř než předchozí. Aby se mohly peníze kupovat a prodávat, musí se kupní právo peníze samo stát zbožím.

S prodejností výrobních faktorů (prostředků) se stávají práva hospodářským zbožím. Protože ale práva nejsou žádnými hospodářskými pracovními výkony, a tedy ani hodnotami, jsou zde „kupní ceny“ tributem moci těch, kteří s oním právem disponují a prodej tohoto práva je využitím moci.

Neprodejnost (nezcizitelnost) výrobních faktorů (prostředků), resp. jejich přenášení bez kupní ceny je nezbytností v sociálním organismu, pokud nemá vzniknout společnost závislých lidí a tím i moderní otroci. Vlastnictví výrobních prostředků musí zůstat ve službách společnosti pracujících. (Kupní cena by je odcizila sociálním závazkům, pokud budou tyto výtěžky privatizovány, privare - loupit). Proto musí být vlastnictví převáděno pro právo užitku bez kupní ceny. Zajišťování bezplatného převádění majetku je úkolem státu. Tím se ovšem nemyslí, že by se stát stával skutečným vlastníkem. Vlastníkem musí být vždy ten, kdo majetku využívá. Kontrola toho, zda je majetku využíváno, není úkolem státu, ale orgánů příslušného oboru.

Odstraněním dosud působících faktorů moci se právní poměry, kterých se to týká, osvobodí pro věcná řešení: nové společenské právo pro hospodářské podniky, nové právo k půdě, nový systém peněžnictví.

Definovat přesněji, jak bude možno tato práva formulovat, by překročilo rámec rozsahu této brožury. Existují v tom směru různé návrhy, mezi jinými také od autora.

Socialistické plánování jako alternativní odpověď

Socialismus vznikl jako reakce na křiklavé nespravedlnosti raného tržního hospodářství. Především ale z tvrdosti srdce, se kterou mnozí podnikatelé - opírajíce se o teorii a praxi tržního a soutěžního hospodářství - nedokázali nespravedlnosti vyřešit. Lze tedy považovat socialismus za jednostrannou reakci jdoucí do opačného extrému. Poté, co se socialistické strany dostaly k moci, podstatně omezily volné podnikání a jeho základ, soukromé vlastnictví výrobních prostředků; odstranily také korekční funkci cen v mechanismu. Namísto anonymních nelidské poměry přinášejících tržních sil měl nastoupit vědecký rozum a sociální spravedlnost. Všechno mělo být uskutečněno ve jménu socialistické společnosti. Protože však jednotlivec nemá přehled přes souhrn společenských sil, „celkový hospodářský rozum“ byl vzat z kompetence jednotlivců a stal se nadřazeným plánem.

Vznikly hospodářské systémy, které se jaksi samy od sebe vyvinuly v ústředně spravované resp. plánované hospodářství, přičemž nad hospodářskými zájmy často převládala osobní

korupce a politicko-stranické zájmy. Čím podrobnější a zdánlivě dokonalejší byl plán, tím více byl jednotlivec zneprávněn, stával se plnicím kolečkem obrovského kolektivu. Bez vědomého základu cenového systému vycházejícího z hospodářské činnosti a ji zrcadlícího plánování ztrácelo stále více kontakt se skutečnými sociálními ději a nahrazovalo je pak papírovou skutečností formálního plnění plánu. Na místo podnikavosti člověka, která byla zcela podřízena systému plánování, nastoupila povinnost plnit plán, jehož obsah a cíle nebyly zakotveny ve vůli jednotlivců a proto byly většinou pociťovány jako vynucená povinnost.

Bratrství v hospodářském životě

Z těchto zkrácených úvah může být jasné, proč byl zapomenut třetí z ideálů francouzské revoluce, bratrství. Nemůže totiž vzniknout ani v jednom z protikladných systémů tržního a plánovaného hospodářství.

1. V tržním hospodářství je člověk považován principiálně, v socialismu ve skutečnosti, za ještě nikoli schopného sociálního jednání.

2. V tržním hospodářství člověk může vyžívat jen svůj egoismus. Když je mu zabraňováno v činnosti rozumu soustředit se na sociální vztahy, je člověk zahánán na úroveň vyššího zvířete. V plánovaném hospodářství je naproti tomu rozum východiskem, ale nikoli rozumný člověk sám. Tím sice dojdeme k představě sociálního na papíře, ale nevidíme konkrétního člověka. Plán neslouží lidem, ale lidé slouží svým plněním jemu.

3. Tržní hospodářství je založeno na egoismu jako hnací síle hospodářského života. Zřídka se individuálního sociálního vědomí, protože se obává oslabení této hnací síly. V socialistickém plánovaném hospodářství stála v popředí potřeba dát hospodářským poměrům znamení společenského vědomí; tím hospodářský život postupně odumíral.

4. V tržním hospodářství přebírá „přirozený řád“ trhu úlohu harmonizace zájmů jednotlivce a celku. Východiskem je přitom egoistický zájem jednotlivce. V plánovaném hospodářství přebírá tuto úlohu plán. Vychází se z celkových zájmů, z nichž se odvozují podíly povinnosti jednotlivců.

5. V tržním hospodářství vzniká jasnost o hospodářské minulosti a přítomnosti, neboť jejich působení se odráží ve volně se tvořících cenách. Nalik jsou ceny spravedlivé, s tím si nemusí jednotlivec lámat hlavu. - Plánované socialistické hospodářství chce oproti tomu vědomě přivést kýženou budoucnost, aniž by mělo jasný přehled o skutečné situaci. Ke skutečné inventuře dochází až formou dnešní krize a tedy příliš pozdě. (To, co žádnému podniku není dovoleno, bylo v dosavadním plánovaném hospodářství normální.)

6. Obojí postoje vedou ve své konsekvenci k sociální nesvéprávnosti jednotlivce, na jejím konci je sociální „plnění povinnosti“, ve skutečnosti ale poddanství. Tržní hospodářství vyžaduje podrobení se jednotlivce zákonům trhu. Protože jsou to jen rámcové podmínky,

vzniká pocit zdánlivé svobody. - Plánované hospodářství vyžaduje podřízenost plánu. Protože plán určuje podrobně, co se má dělat, je prožíván jako skutečné donucování.

Co ale můžeme rozumět pod bratrstvím v hospodářském životě? Osвобоzení individuality může být v dnešní době realizováno jen jako obecné lidské právo. Nakolik vyžadujeme svou vlastní svobodu a tím se od společností distancujeme, předpokládáme současně společnost, která tuto svobodu umožňuje. Pokud ale miníme také svobodu druhých, potom musíme - více než dosud - pomoci vytvořit podmínky takové svobody. Sociální podmínkou svobody je hospodářská existence každého jednotlivce: v podmínkách moderní dělby práce je to zajištěno spoluprací na základě spravedlivých poměrů výměny cen. Péče o sociální blahobyt ostatních lidí patří tedy do okruhu odpovědnosti jednotlivce. Svoboda a bratrství patří vnitřně dohromady. Bratrství vzniká tehdy, když se stane cílem blaho všech ve společnosti navzájem spolupracujících lidí. K tomu se zavázali uznáním všeobecných lidských práv skoro všichni lidé na Zemi. Pokud nemůžeme splnit závazky, které jsme tím na sebe přijali, pak budou z obecných lidských práv zase jen výsady určitých lidí a lidských skupin.

Asociativní hospodářství

Pokud je svoboda způsobem uplatnění svéprávného Člověka, nesmí se ztratit ani v oblasti hospodářského života. To se týká především postavení jednotlivce k rozdělení společenské práce: Co někdo cítí jako potřebu a co jiný chce vykonat, může rozhodnout jen každý sám. Potřeby a schopnosti jsou projevy svobodného lidství a nepatří tedy do hospodářské sféry, nýbrž musí být před ní spíše chráněny. Hospodářský život založený na zisku až příliš rád chce základní zásadu „vyrábět jen to, co lidé potřebují“ překroutit v princip „snažit se vzbudit potřebu pro všechno, co lze vyrobit.“ Podobně se snadno prosazuje sklon, podříditi vzdělání jen pozdější potřebě a užitečnosti v hospodářském životě. Potřeby a schopnosti musí být posouzeny a řízeny svobodným duchovním životem.

Bylo poukázáno na to, že svéprávnost člověka spočívá v jeho možnosti samostatného úsudku, vzhledu a poznání. Čemu rozumím, mne činí svobodným. Jednání z pochopení je tedy maximou svobodného člověka. Hospodářský život nás přivedl dělbu práce k tomu, že každý z nás má z vlastní zkušenosti přehled jen přes malý výsek součinných pracovních oblastí. Potřeby, výrobu a různá zařízení nebytná, aby se výrobky a výkony dostaly ke kupci a spotřebiteli, spojuje řetězec sociálních souvislostí. Když řekneme, že tento řetězec sahá od výrobce přes obchodní síť ke spotřebiteli, máme tím definovány jen oba krajní body a střed procesu. Celkový sociální úsudek nemůžeme dosáhnout, jsouce jenom částí hospodářského života, neboť usuzování spočívá ve vytvoření souvislosti jednotlivých částí. Tím bychom se také museli zříci možnosti vytváření sociálních procesů, které by byly něčím více než rozšířením vlastní moci.

Pokud má vzniknout sociálně-skutečný úsudek, musí se sejít zástupci jednotlivých spolu

souvisejících oblastí se svými životními a pracovními zkušenostmi a poradit se společně. Takové orgány, které by se měly vytvořit napřed regionálně, ale pak i podle výrobních oborů, lze nazvat hospodářské asociace. V nich se sejdou zástupci výrobců, obchodu a zákazníků. (Pokud se musí řešit přesahující nebo nadřazené vztahy, mohly by se vytvořit odpovídající střešní asociace.)

V asociacích jsou v nich zastoupenými lidmi sneseny zkušenosti jednotlivých dílčích oborů, takže se vytvoří živý obraz skutečné situace. Z porady o poměrech vyplynou přání změn. Ty se pak stanou podkladem individuálních rozhodnutí a smluvních zařízení účastníků. (Smlouva je přitom mostem, kterým se spojuje jedinec či instituce jako podnik s jinými. Svoboda smlouvy vede přes obsah dohody k závazné povinnosti, která je nezbytná, aby se každý z partnerů mohl věnovat z plných sil převzatým úkolům.)

S organickým vytvářením asociací bude také možné překlenout propast, jejíž překonání bylo dosud sotva započato: propast mezi výrobcem a zákazníkem. Tato propast není principiální, neboť v podstatě patří oba, ten, co něco potřebuje, i ten, co mu to vyrobí, dohromady. Teprve dělba práce je vzdálila od sebe natolik, že se dostali téměř do protikladu.

V asociacích bude spotřebitel už nikoli objektem hospodaření, ale rovnoprávným partnerem. Tím budou lidé z jedné oblasti spoluodpovědní za své vlastní zásobování, namísto toho, aby se museli obracet s požadavky na „stát“ či „podnikatele“. Bratrství lze dosáhnout jen aktivní účastí a nikoli skrze „společenský systém“. Bratrství, tj. sociální spravedlnost, nelze vynutit paragrafy - stále se měnícím životním poměrům je nutno stále znovu udávat směr k sociálnímu řešení. Orgány hospodářského života, kterými to bude možné, jsou tyto asociace.

Není třeba předem vymyslet, o čem se budou asociace usnášet apod.: důležitější je s nimi začít. Jen tímto způsobem se může sociální život dále rozvíjet. Ekonomické vědy nemohou tento úkol převzít, neboť ty mohou chápat jen zevně, co musí být zodpovězeno uvnitř sociálních společenství.

Nový stát

Když se společnost formovaná v demokratickém státě definitivně rozhodne propustit do samostatnosti duchovní i hospodářský život a tím i s těmito oblastmi spojené lidi, pak se musí změnit i stát. Jeho současná znevolaňující přemíra moci se podstatně zmenší a uvolní místo samosprávě zúčastněných. Takový stát bude mít trojí úkol:

1. Zákonná ustanovení a ochrana všeobecných lidských práv. Z nich musí být vyňata některá ustanovení, ve kterých je vyjádřeno staré státní myšlení, např. údaje o tom, jak má být reflektována určitá povinnost. Zjištění o oprávnění rodičovské výchovy je bezpochyby jak základním právem, tak základní povinností. Že stát zřídí tomu odpovídající školy je

jen jedna z možných forem realizace, a nikoli tedy základní právo. Protože uznání kodifikovaných základních práv je základem občanství, buďto by mohly být sociální formy - proti lepšímu vědomí - předepsány pro všechny časy, anebo pokus o jejich změnu by mohl být vyložen v principu jako protiústavní. To by ovšem vedlo k nedovolené kriminalizaci volného usuzování, jež přímo vyzývá k difamování těch, kdo by mysleli jinak. Podobné platí ve Spolkové republice Německo také pro společenský řád, pro spolupráci stran, pro postavení odborů atd. - S ochranou základních práv přebírá stát ochranu svobodného duchovního života. Podporovat ho a povzbuzovat může být významným úkolem takto zmenšeného státu. Hospodářskému životu musí být dodány směrnice, se kterými při své organizaci musí počítat, např. pracovní právo, úkoly ochrany životního prostředí atd.

2. Zákony a směrnice platí v těch oblastech života, které samy vycházejí ze skutečného spolužití, jako doprava, policie, vojsko. V zahraniční politice bude stát mluvit jen za svou zmenšenou oblast, zatímco duchovní a hospodářský život si vytvoří své vlastní vztahy k zahraničí. Při těchto směrnících a vyhláškách půjde o nezbytnost usnesení, které by podporovali všichni, neboť se to týká všech občanů. Proto musí, i při všech pokusech dojít ke správným názorům, nakonec rozhodnout většina. Novým jádrem státu bude ta část, kde je plnoprávná demokracie většiny z hlediska hlasů.

3. Dovést do právních forem to, co bylo smlouveno mezi uvedenými třemi oblastmi - duchovního, státního a hospodářského života. Do tohoto státně-politického jádra je potřeba zahrnout i formy přímé demokracie, jako lidové hlasování či právo petiční, a vnitřní členění státu rozdělením moci na zákonodárnou, vládní (výkonnou) a právní kontroly. Také zde dojde z hlediska trojčlennosti k podstatným změnám struktury státního zřízení.

Námítky proti trojčlennosti sociálního organismu

Nyní lze vyslovit námítky proti účelnosti myšlenky trojčlennosti. Smysl našich úvah byl ale právě v tom, ukázat, že tento způsob nových útvarů je nezbytný, pokud se to myslí vážně se základními právy svobodného a svéprávného člověka. K nejdůležitějším poznatkům patří, že volnost, rovnost a bratrství, jakkoli se nám jeví být nezbytné, se navzájem vylučují, pokud nemají přiděleny jim vlastní oblasti života. Právě držení se rovnosti jako dominujícího principu zabraňuje jak skutečnému využití svobody v duchovním a kulturním životě, tak sociálnímu vytváření hospodářského života. Právě tak prožíváme, že dominance svobody v právním životě vede k uplatňování moci a v hospodářství vede k bezpráví působenému mocí silnějšího. Socialismus musí zrušit svobodu, aby mohl včlenit jednotlivce do svého společenského plánu.

Druhá námítka spočívá v tom, že se trojčlennost považuje za příliš složitou. Když odhlédneme od skutečnosti, že také život je komplikovaný (zejména z hlediska dnešního

individualismu), musí být přesto řečeno, že obecná teorie např. volného duchovního života je daleko těžší než jeho konkrétní vytváření. Pro toho, kdo je v určitých životních souvislostech, jsou věci lehčí než pro jiného, který stojí mimo. Jak složitě musí např. počítat ekonom, aby stanovil cenu výrobku, a jak snadno se rozhoduje - bez vědeckých pochybností - např. hospodyně při nákupu.

Třetí námitka se týká lidí, kteří by měli být trojčlennosti účastni. Není to pro ně příliš náročné? Kdo tak mluví, zaměňuje z velké části příčinu a následek. Právě dlouholeté znesvěprávnění státem vedlo ke strukturám, které vzdalovaly občana od vlastních zkušeností, odpovědnosti, seberealizace a udělaly ho konzumentem. Z druhé strany existuje vzájemný vztah mezi jednotlivými a společenskými zařízeními. Záleží na tom, aby toto vzájemné působení dostalo směr ke konkrétnímu prožívání spolulidského. Tak jsou např. navrženy asociace jako zařízení hospodářského života, protože vyplývají z věcného pozorování tohoto života. Z druhé strany umožňují tato zařízení setkání s partnerskými zájmy a tím rozšíření vlastního horizontu v pochopení sociálního působení. V našich úvahách se nepředpokládá „dobrý“ člověk, ale takový, který se může a chce rozvíjet. Kdo považuje člověka za neschopného vývoje, musí se konsekvantně zřeknout opravdové sociální společnosti svobodných individualit. Buďto se pak vzdá sám, nebo se povyšuje nad druhé. Kdo si je ale vědom skutečnosti nezbytného pokroku od občanů k individualitám, nepropadne ani iluzi, že s trojčlenností sociálního organismu budou všechny sociální poměry hned dobré. Antisociální nemůže, při současném uznávání svobody, být zamezeno při jeho vzniku. Ale trojčlennost zabraňuje jeho pozdějšímu rozšíření nad jiné a vytváří v navrhovaných orgánech lidská společenství, která můžou zavést odpovídající zábrany, působení proti asociálnímu.

Poslední zde probraná námitka se týká strachu z anarchie. Když stát skutečně předá velkou část svých dosavadních úkolů vlastní odpovědnosti občanů, nevznikne anarchický chaos? Oprávnění takových námitok ukazuje průběh revolucí v roce 1989. Přesvědčení, které drželo lidová hnutí pohromadě, se netýkala budoucího sociálního výtvaru, ale odmítnutí a zrušení starého, jakkoli je odstranění starého oprávněné, když bylo skončeno, vzniklo vakuum, do kterého vnikly všechny zájmové impulsy, ne vždy ty nejpokrokovější, jak se teď ukazuje. - Daleko lehčeji se změna realizuje, když stát sám ji připouští. Např. se nemusí žádat odstranění státních škol (patrně ale jejich samospráva a osvobození od státních privilegií), nýbrž se musí volně vytvářet školní iniciativy. Se školou vzniklou z iniciativy nesmí být už více jednáno jako se školou náhradní, ale naopak. Stát jako zástupce společnosti smí zasáhnout jen tam, kde je k tomu společnost jako taková vázána, a i pak jen tehdy, když nestačí iniciativa jednotlivců. Státně iniciovaná škola by byla vlastně školou náhražkovou. - Tento právní princip zařazení státu na druhé místo se nazývá v právní vědě „principem subsidiarity“ a v mnoha oblastech je běžně praktikován. Např. tehdy, když je státní pomoc poukázána až tehdy, když je předložen doklad neschopnosti pomoci soukromé. Pokud to nebude používáno pouze k obraně proti nárokům, ale také všude tam, kde by se stát ve smyslu trojčlennosti měl a musel stáhnout,

pak dojde natolik ke změnám, nakolik chceme. Mezi nové a staré se nemůže nic vsunout, neboť obojí má společnou hranici, ústupem starého se vytváří nový prostor. Pokud se ale to staré, stát, příliš uzavře, pak patrně potlačí to nové, nebo si potlačením vytvoří revoluční potenciál pro zítřek. Postup postupného vytlačování starého, prováděný sobě zodpovědnou iniciativou, je věcným nástrojem proměny staré státní myšlenky k novému výtvaru směrem k trojčlennosti sociálního organismu.

Překonání společenské moci

Ukazuje se, že při trojčlennosti sociálního organismu je cílevědomě odbourávána dosud vždy uplatňovaná moc společnosti. Na její místo vstupuje iniciativní síla individuality. Protože působí ve svobodě, nelze ji jednoduše nařídít. Přesto jde takový postoj podporovat. V každém státním opatření na tomto poli musí být proto usilováno o řešení, které neřeší jen jeden problém, ale současně ve způsobu provádění povzbuzuje vlastní odpovědnost. Státní opatření mají vždy ponechávat mezeru, skrze kterou mohou vznikat volné iniciativy, aby tu započaly přeměnu.

Proměna je klíčovým slovem dalšího vývoje. Přirozeně proti tomu stojí impuls zatvzrlosti. Tento impuls by chtěl, aby přežil ještě dále trvalo. Tomu slouží jako opravňující princip to nejnižší v člověku, a jeho svádívá nabídka se nazývá podílení se na moci, o kterou usilují a kterou uskutečňují zájmová společenství stran. Pluralismus vychází sice z různosti lidí, ale na cestě k pákám společenské moci se jí musí znovu vzdát. Z různosti lidí budou politické strany, usilující o většinu, překrývat jiné, aby jejich názor - demokraticky legitimovaný - převládl nad druhými.

Myšlenka trojčlennosti sociálního organismu bere naopak vážně individuálního člověka v jeho nejvyšším jádru bytí a vyvádí z toho důsledky. Aby se rozvíjela individualita, musí se společnost, jež si vytvořila jako svůj orgán stát, stát zdrženlivou, neutrální. Tento nový způsob neutrality státu by mohl v současné diskusi o sjednocení Německa a o společném evropském domě otevřít novou dimenzi politického spolužití. Hnutí za uskutečnění trojčlennosti sociálního organismu je tím, že dokazuje dostupnou nezbytnou cestu k neutralitě státu, skutečným mírovým hnutím.

Výklady této brožury vycházejí z prací Rudolfa Steinera, zakladatele antroposofie, o trojčlennosti sociálního organismu, zejména z „Jádra sociální otázky“ (Die Kernpunkte der sozialen Frage). Antroposofie rozvinula z těchto impulsů (které se nespokojovaly s pouhou myšlenkovou stavbou) celou řadu nových modelů, které se už v praxi osvědčily. Se sociální trojčlenností souvisejí zejména:

Waldorfské školy. Svobodné školy, ve kterých rodiče spolu se speciálně vyškolenými pedagogy vytvářejí možnost učení bez strachu; cílem není jen zprostředkování vědomostí, ale především rozvoj osobností žáků. První z nich založil sám R. Steiner. V SRN je dnes 118 waldorfských škol, v ostatní Evropě 264 a 120 mimo Evropu. Pro menší děti existují

obdobné waldorfské školky.

Práce pro mládež zahrnuje mnohé studijní a vzdělávací ústavy, pořádání setkání, umělecké činnosti různého druhu.

Léčebná pedagogika. Existují ústavy a vesničky, kde žijí lékaři a ošetřovatelé s tělesně i duševně postiženými. Zvláštním oddělením jsou vesničky s vlastní zemědělskou a řemeslnou produkcí hnutí Camphill. V nich i ve školách se usiluje o to, aby z postižených dětí i dospělých byly, jak jen to půjde, plnohodnotné osobnosti.

Univerzita Witten/Herdecke. Založena r. 1982 jako první nestátní vysoká škola v Německu, především se tu vychovávají lékaři.

Nemocnice a kliniky. Přes tucet takových institucí pracuje dnes v Evropě. Jde tu o léčení celého člověka s lidskou účastí s pacientem.

Medicína. Lékaři působící v antroposofickém zaměření zdravotnictví prošli napřed běžným vzděláním školské medicíny, a rozšiřují její působnost o další metody. Společnost antroposofických lékařů má vlastní výzkum a školení mladých lékařů. Řada farmaceutických závodů (nejznámější z nich jsou Weleda a Wala) produkují vlastní léky, především z přírodních substancí.

Terapeutická zařízení jsou zdravotnická střediska pro lékařsky předepsanou terapii, často ve spolupráci s praxí lékařů. Provozuje je a jejich rozvoj podporuje *Spolek pro rozšířené způsoby léčení*.

Domovy starých lidí, pečovatelské domy, pracují také podle lidského obrazu antroposofie; nejde o útulky, rozvíjejí aktivity a kulturní život.

Vlastní banka. Existuje v Bochumu a dává příklad nového poměru k penězům a kapitálu. „Gemeinnützige Treuhandstelle“ (Správa pro obecný prospěch) se věnuje prostředkování darů a „Kredit-Garantie Genossenschaft“ (Družstvo pro garantování úvěrů) financuje sociálně prospěšné akce.

Biologicko - dynamické zemědělství. Produkuje za pomoci přírodních preparátů a bez použití chemikálií známé produkty značky Demeter. Ve vedení farem a v majetkovém uspořádání sleduje cestu mezi socialistickými družstvy a kapitalistickými rodinnými farmami.

Umění. Všechna uvedená odvětví jsou různými způsoby proniknuta uměleckým tvořením. Pro všechny druhy umění existují studijní a vzdělávací ústavy. Speciálním odvětvím je zejména eurytmie, používaná také k léčebným účelům.

Střešní organizací všech aktivit je **Vysoká škola pro duchovní vědy** v Dornachu (Goetheanum) ve Švýcarsku. Její sekce jsou průvodci a pomocníci uvedených aktivit.

Poznámka překladatele

Předložená brožurka přináší podněty k řešení sociálních problémů dnešního světa, a přečíst si ji bude k užítku i českému čtenáři. Nechce být ovšem chápána jako hotový předpis - veškerá sociální zařízení, systémy, musí organicky vyrůst z podmínek a předpokladů té které země.

Přesto ukazují autorovy vývoody směr cesty mezi oběma extrémními modely dnešního světa: vyvarovává se jednostranností obou a ukazuje ke dosažení ideálu světa, raženého francouzskou revolucí, ve kterém bude možná jak rovnost a volnost, tak i bratrství všech lidí.

Jan Bouzek

Udo Herrmannstorfer, nar. 26. října 1941 ve Vratislavi, od r. 1979 bydlí v Dornachu (Švýcarsko). Ekonom (vystudoval podnikovou ekonomii a obchod). Od r. 1972 samostatný ekonomický poradce se zaměřením na organizaci a výchovu. Poradenství a konzultace iniciativ, vycházejících z ideje sociální trojčlennosti a hledajících nové sociální formy. Vypracovává odborné projekty na řešení společenských a hospodářských problémů. Mezinárodní přednášková činnost a vedení seminářů, pracuje jako autor a redaktor.

První základní podněty k novému sociálnímu a společenskému pořádku, kde už nejde o státní moc a o účast jednotlivce na této moci, pochází od Rudolfa Steinera, zakladatele antroposofie. Postavil je jako impulz k „trojčlennosti sociálního organismu“ do doby sociálního přelomu první světové války, když byla aktuální otázka nového společenského pořádku v Evropě. Jeho dílo „Jádro sociální otázky“, vzniklé r. 1919, udává až dosud směr tomu, jak nazírat sociální otázku na pozadí lidského vývoje. Předložený příspěvek vznikl v rámci vypořádávání se s tímto impulzem, který autor považuje za jedinou schůdnou cestu do člověka důstojné sociální budoucnosti. Autoru tohoto pojednání nešlo především o obsahové pojednání otázek, které nadhodila trojčlennost. Spíše se snažil referovat o tom, jak lze vypracovat - z vlastního svobodného prožitku a na pozadí vztahu ke společnosti - vlastní samostatnou cestu k ideji trojčlennosti.